

СОЦІОМЕТРИЧНІ ПОКАЗНИКИ В
СИСТЕМІ ОЦІНКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО
КЛІМАТУ ВОЛЕЙБОЛЬНОЇ КОМАНДИ

Олійник Ірина¹, Дорошенко Едуард²

Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту¹
Запорізький державний медичний університет²

Анотація

Стаття посвячена проблемі дослідження соціометричних показателів і особливостей міжличностного взаємодія в системі оцінки психологічного клімату волейбольної команди кваліфікованих волейболісток. Проаналізована роль психологічного клімату в спортивній команді. Визначені психологічні особливості в спортивних іграх і волейболі в частині. Проведено дослідження оцінки соціально-психологічного клімату і особливостей міжличностного взаємодія в колективі волейбольної команди кваліфікованих волейболісток «Орбіта–ЗТМК–ЗНУ» (13 спортсменок) з допомогою методик: «Соціометрія» Якоба Морено, «Оцінка морально-психологічного клімату в колективі» Л.М. Лутошкіна і «Оцінка психологічної атмосфери в колективі» Л. Жедунова. З допомогою методики «Оцінка морально-психологічного клімату в колективі» Л.М. Лутошкіна було виявлено існуючі в колективі проблеми, такі як: поділ колективу на «привілейгованих» і «отвергнутых»; труднощі в адаптації нових членів команди; відсутність віри в свої сили в екстремальних ситуаціях; неспроможність тактично висказу-

вати свої зауваження; відсутність єдиної цілі; наявність групировок, які конфліктують між собою обумовлюють високий середньогруповий коефіцієнт негативної якості (2,8), як неефективності спортивної команди, який представлений в методикі «Оцінка психологічної атмосфери в колективі» Л. Жедунова. По результатам методики «Соціометрія» Якоба Морено було встановлено, що в спортивній команді існує виражений лідер в категорії запитань «навчання», який в свою чергу не є формальним (капітаном команди), але він є лідером в категорії запитань «дозвілля». Неформальним лідером в категорії запитань «дозвілля» є спортсменка, яка в категорії запитань «навчання» не отримала ні одного позитивного вибору. Визначено, що соціометричні показники обумовлюють психологічний клімат в спортивній команді. Встановлено, що вплив на зміну соціометричних показників, можна досягти покращення психологічного клімату.

Ключові слова: волейбольна команда, психологічний клімат, соціометричні показники, міжличностне взаємодія.

Annotation

The article is devoted to the study of sociometry indicators and peculiarities of interpersonal interaction in the assessment of the psychological climate of the volleyball team of skilled volleyball players. Analyzes the role of psychological climate in sports team. Identified psychological characteristics in sports and volleyball in particular. A study of the assessment of socio-psychological climate and peculiarities of interpersonal interaction in the team of the volleyball team qualified women's volleyball team «Orbita–ZTMC–ZNU» (13 athletes) using the techniques: «Sociometry» by Jacob Moreno, «Evaluation of the moral-psychological climate in the team» L.M. Lucosky and «Evaluation of psychological atmosphere in the team» L. Sedunova. Using the method of «Assessment of the moral-psychological climate in the team» L.M. Lucosky was discovered existing in collective problems such as: the division of staff into «preferred» and «rejected»; difficulties in adaptation of new team members; lack of faith in their strength in extreme situations; failure tactically to comment; the lack of a common goal; presence of gangs that are in conflict with each other cause the high sociometry coefficient negative qualities (2.8 m), as ineffective sports team that is presented in the

method «Evaluation of psychological atmosphere in the team» L. Sedunova. According to the results of the method «Sociometry» by Jacob Moreno, it was found that a sports team is the current leader in the category «learning», which, in turn, is a formal (team captain), but he is not the leader in the category «leisure». An informal leader in the category «leisure» is the athlete that is in the category «education» has not received any positive choice. Determined that socomenin indicators determine the psychological climate in sports team. Found that affecting change something indicators it is possible to improve the psychological climate.

Key words: volleyball team psychological climate, socomenin indicators of interpersonal interaction.

Постановка проблеми.

Управління спортивною командою потребує чіткої координації та прагматизму. Більшості спортивних колективів для досягнення високих спортивних результатів необхідні нові підходи в управлінні. Одним із таких підходів є формування сприятливого соціально-психологічного клімату, емоційне управління, елементи якого є достатньо розповсюдженими в спортивних колективах. У зв'язку з цим постійно зростає інтерес до явища соціально-психологічного клімату в спортивному колективі та його впливу на результативність змагальної діяльності. Розгляд цієї проблеми диктується, перш за все, збільшеними вимогами до рівня психологічного залучення волейболісток у спортивну діяльність і ускладненням психічної життєдіяльності спортсменок, постійним зростанням їх особистих потреб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання спілкування, інтенсивних міжособистісних впливів і взаємодії спортсменів один з одним, тренером, суперниками, людьми, які постійно оточують спортивну команду були предметом вивчення багатьох вчених, зокрема: В.М. Гузар, О.Г. Шалар, Д. Мордюк, О.І. Кудерміна (2000), С. Кенані (2004), Р.М. Загайнов (2005), О.В. Байрачний (2010), Н.Г. Самойлов (2011), V.N. Huzar, O.G. Shalar, A.O. Norik (2014).

Вивченням особливостей психологічного клімату в спортивних командах займались С. Кенані (2003); Г.В. Ложкін, С.С. Бринзак, А.І. Драчук, В.М. Костюкевич (2006); М.І. Воробйов, С.С. Бринзак (2009); В.В. Пантік, О.П. Митчик, К.Ф. Жигун (2010); Р. Dillulio (2015); С.Д. McLaren, E. Mah, K.S. Spink (2016) та ін.

Незважаючи на достатньо ґрунтовне висвітлення питань в науковій і методичній літературі, остаточно не вирішеними залишаються проблеми формування

психологічного клімату у кваліфікованих волейболісток.

Метою статті є дослідження соціометричних показників та особливостей міжособистісної взаємодії в системі оцінки психологічного клімату кваліфікованих волейболісток.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати дані психолого-педагогічної та спортивної літератури з питань вивчення особливостей міжособистісної взаємодії в спортивних командах.

2. Емпірично дослідити психологічний клімат спортивної команди кваліфікованих волейболісток та особливості міжособистісної взаємодії, що забезпечують фундамент для його оптимального формування.

3. Розкрити значущість соціометричних показників у системі оцінки психологічного клімату кваліфікованих волейболісток.

Методи дослідження: аналіз та узагальнення даних науково-методичної літератури і мережі «Інтернет»; анкетування; методи математичної статистики.

Організація дослідження. Виявлення соціометричних показників у системі оцінки психологічного клімату кваліфікованих волейболісток проводилося на базі Запорізького національного університету з командою «Орбіта-ЗТМК-ЗНУ» (13 спортсменок).

Виклад основного матеріалу. Спортивна команда є основною соціально-психологічною одиницею в спорті та є колективом зі своїми психологічними особливостями і певними взаємовідносинами [11].

Особливістю спортивних ігор є те, що вони вимагають від спортсменів постійного зв'язку між собою, активних дій своїх товаришів по команді та інтеграції цих дій у змагальну діяльність. Треба відзначити, що подібна ситуація передбачає наявність взаємозамінних ролей або високоспеціалізованих функцій членів

команди [8; 10].

Волейбол як спортивна гра характеризується великою емоційною насиченістю та висуває великі вимоги до психічних якостей спортсмена. Психологічні особливості діяльності волейболіста визначаються характером ігрових дій, об'єктивними особливостями змагальної боротьби.

В процесі спільної спортивної діяльності відбувається диференціація ролей і функцій між членами команди і формування певної стійкості систем відносин між спортсменами, які виконують різні ігрові та психологічні функції. Рівень соціально-психологічних взаємодій у команді багато в чому визначає ефективність ігрових дій спортсменів в екстремальних умовах змагальної боротьби [3; 5].

Спортивний колектив має певну організаційну структуру, зумовлену метою та відносинами управління й підпорядкування. З огляду на це, в ньому формується певний соціально-психологічний клімат [12].

Соціально-психологічний клімат – це стійка духовна атмосфера, стан колективу, який виявляється в стилі та манері поведінки, взаємовідносинах членів групи і виконанні ними своїх обов'язків [2].

Психологічний клімат являє собою так зване «дзеркало», що відображає ставлення спортсменів до тренувального процесу, до тренера, один до одного, до суддів, адміністрації, до спортивної діяльності в цілому [6].

Недостатнє приділення уваги такому поняттю, як психологічний клімат значно знижує можливості команди в досягненні спортивних результатів, розкриття ігрового потенціалу кожного члена спортивного колективу, звужує можливості тренерського складу стосовно управління командою [4; 7].

Для оцінки соціально-психологічного клімату та особливостей міжособистісної взаємодії в

колективі волейбольної команди кваліфікованих волейболісток «Орбіта–ЗТМК–ЗНУ» обрано метод соціометрії (методика «Соціометрія» Якоба Морено).

Метод соціометрії дозволяє з'ясувати структуру неформальних відносин, що полегшує розуміння атмосфери всередині колективу і дозволяє знаходити найбільш раціональні шляхи впливу на ефективність спортивної діяльності [1].

Членам колективу було запропоновано відповісти на запитання соціометричної картки. Залежно від мети (в нашому випадку мета полягає в аналізі соціально-психологічного клімату в колективі) в соціометричній анкеті перед кожним членом колективу ставилося два запитання: «Кого із Ваших товаришів по команді Ви вибрали (не вибрали) б капітаном команди?» і «Кого із Вашої команди Ви запросили (не запросили) б до себе відсвяткувати Новий рік?». Таким чином, за допомогою цих питань оцінювалися сфера тренування та сфера дозвілля. Відповідаючи на запитання, кожен учасник визначає своє ставлення до інших членів колективу. У тестуванні взяли участь усі 13 членів колективу.

Також з метою оцінки психологічного клімату в спортивній команді були використані такі методики: «Оцінка морально-психологічного клімату в колективі» Л.М. Лутошкіна та «Оцінка психологічної атмосфери в колективі» Л. Жедунова.

Результати дослідження та їх обговорення. В результаті застосування методики «Оцінка морально-психологічного клімату в колективі» Л.М. Лутошкіна [9] було виявлено, що середній коефіцієнт суб'єктивних оцінок (ОПК) дорівнює 5,52 (від 5,5 до 7,0 – сприятливий, здоровий психологічний клімат).

Цей коефіцієнт було отримано шляхом складання коефіцієнтів суб'єктивних оцінок соціально-

психологічного клімату волейболісток та поділом загальної суми на кількість досліджуваних.

$$\text{СКСОСПК} = (\text{КСОСПК}_1 + \text{КСОСПК}_2 + \dots + \text{КСОСПК}_n) / n$$

Але також було виявлено, що: 3 волейболістки (23%) вважають, що колектив поділяється на «привілейованих» і «знехтуваних», слабких нерідко висміюють, ставляться до них поблажливо; 3 спортсменки (23%) вважають, що новачки відчують себе зайвими, чужими, до них нерідко виявляється ворожість; 3 гравці (23%) вважають, що у важких випадках колектив «падає духом», спостерігається розгубленість, виникають сварки, взаємні звинувачення; 2 волейболістки (15,4%) вважають, що критичні зауваження носять характер явних і відкритих; 1 спортсменка (7,7%) вважає, що колектив неможливо підняти на спільну справу, кожен думає тільки про власні інтереси; 1 гравець (7,7%) вважає, що угруповання в команді конфліктують між собою (див. таблицю 1).

Отже, можна стверджувати, що в цілому в колективі волейбольної команди морально-психологічний клімат знаходиться на достатньо високому позитивному рівні, але в той же час ми можемо стверджувати, що він потребує оптимізації з метою видалення недоліків і підвищення ефективності змагальної діяльності.

Методика «Оцінка психологічної атмосфери в колективі» Л. Жедунова [9] показала, що атмосфера в групі волейбольної команди сприятлива. Цей висновок було отримано після розрахунку середньогрупового коефіцієнту по кожній позитивній і по кожній негативній якості, а також середньогрупового коефіцієнту за всіма позитивними і за всіма негативними якостями. Найвищий середньогруповий коефіцієнт позитивних якостей припадає на такі якості, як співробітництво та взаємна підтримка (8) (88,9%), а негативної якості – низька ре-

Результати опитування кваліфікованих волейболісток за методикою «Оцінка морально-психологічного клімату в колективі» Л.М. Лутошкіна

Номера питань	№ п/п													Середні коефіцієнти суб'єктивних оцінок по кожному пункту
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	
1	7	5	7	7	6	6	6	6	4	6	7	6	7	6,15
2	6	5	7	7	6	6	5	7	6	6	7	4	7	6,07
3	7	4	5	7	6	6	6	1	6	7	6	7	6	5,69
4	6	4	7	6	6	5	5	7	4	7	6	7	6	5,84
5	7	4	7	6	5	5	6	7	6	5	6	7	6	5,92
6	7	5	6	7	5	5	6	1	6	3	6	6	6	5,3
7	6	6	7	6	5	5	6	6	6	4	6	7	6	5,84
8	5	6	7	7	5	5	2	6	5	2	3	5	6	4,92
9	5	6	6	6	5	4	5	7	5	4	6	7	6	5,53
10	7	4	5	6	7	6	3	1	4	3	6	7	6	5
11	5	4	5	6	6	5	1	6	5	5	5	7	6	5,07
12	3	5	3	7	5	6	4	2	5	5	6	6	7	4,92
13	5	5	4	4	6	7	7	6	5	4	7	7	6	5,61
Коефіцієнт суб'єктивної оцінки соціально-психологічного клімату (КСОСПК)	5,84	4,84	5,84	6,3	5,61	5,46	4,76	4,84	5,15	4,69	5,92	6,38	6,23	
Середній коефіцієнт суб'єктивних оцінок соціально-психологічного клімату КСОСПК	5,52													

зультативність (2,8), (31,1%). Середньогруповий коефіцієнт за всіма позитивними якостями дорівнює 7,3, тобто 81,1%, а за всіма негативними – 2, тобто 22,2% (див. таблицю 2). Отже, середньогруповий коефіцієнт за всіма позитивними якостями (952) переважає негативні (262). На підставі цього було встановлено, що атмосфера в команді для більшості членів команди знаходиться на позитивному рівні, але виявлені проблеми вимагають негайного вирішення та відповідної психологічної корекції.

За результатами дослідження із застосуванням методики «Соціометрія» Якоба Морено [9] було встановлено, що найбільша кількість позитивних виборів отримала одна спортсменка (12 виборів), в категорії питань «тренування» та ще одна – (7 виборів) у категорії питань «дозвілля».

За результатами досліджень отримали статус «знехтуваних» та «ізольованих»: одна волейболістка, яка отримала найбільшу кількість негативних виборів в категорії питань «тренування» (6 виборів), та інша – в категорії пи-

тань «дозвілля» (5 виборів). Тільки позитивні вибори в категорії питань «тренування» отримали дві спортсменки, в категорії питань «дозвілля» – чотири члена спортивної команди. Тільки негативні вибори в категорії питань «тренування» отримали п'ять спортсменок, а в категорії питань «дозвілля» не отримала жодна волейболістка.

Ці дані були отримані на основі аналізу соціометричної матриці, яка є обов'язковою при підрахунку соціометричних статусів.

За допомогою цієї методики

**Результати опитування кваліфікованих
волейболісток за методикою «Оцінка психологічної
атмосфери в колективі» Л. Жедунова**

№ питання	Середньогруповий коефіцієнт	Середньогруповий коефіцієнт з позитивних якостей та негативних якостей
1.	102/7,8	952/7,3*
2.	97/7,5	
3.	85/6,5	
4.	92/7,1	
5.	84/6,5	
6.	96/7,4	
7.	104/8	
8.	104/8	
9.	95/7,3	
10.	93/7,2	
11.	20/1,5	262/2**
12.	25/1,9	
13.	33/2,5	
14.	28/2,2	
15.	36/2,8	
16.	25/1,9	
17.	23/1,8	
18.	20/1,5	
19.	31/2,4	
20.	31/2,4	

* 1-10 – позитивні якості

**11-20 – негативні якості

можна стверджувати, що в спортивній команді є явний лідер в категорії питань «тренування», який, у свою чергу, не є формальним (капітаном команди). Неформальним лідером у категорії питань «дозвілля» є спортсменка, яка в категорії питань «тренування» не отримала жодного позитивного вибору. Отже, можна зробити висновки, що в волейбольній команді є формальний і неформальний лідери, які не є однією людиною. За допомогою цієї методики нами було виявлено ряд питань, які вимагають вирішення, а саме розбіжність формального та неформального лідеру в спортивній команді, низький показник в категорії питань «тренування»

неформального лідеру, значна кількість виражених аутсайдерів в категорії питань «тренування».

Висновки. На підставі аналізу проведених досліджень можна стверджувати, що соціометричні показники обумовлюють психологічний клімат у спортивній команді. Соціометрія є достатньо ефективним методом, який дає можливість визначити соціометричний статус члена групи, наявність угруповань всередині групи, міру згуртованості або роз'єднання, дані про напружені або конфліктні мікрогрупи (діади, тріади тощо), визначити авторитет членів групи, виявити неформальних лідерів і «аутсайдерів». Соціометричні методики дозво-

ляють визначити місце людини в неформальних зв'язках, зрозуміти її проблеми. Впливаючи на зміну соціометричних показників можна досягнути покращення психологічного клімату.

Перспективи подальших досліджень лежать у площині проведення досліджень з метою визначення залежності соціометричних показників від індивідуально-психологічних особливостей спортсменів у командних спортивних іграх.

Література

1. Бринзак С.С. Координатно-соціограмний аналіз між-особистісних стосунків членів спортивної команди // 11 наук. конф. «Молода спортивна наука України»: зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту; анотації, зміст та допоміжні індекси / С.С. Бринзак. – Львів: НВФ «Українські технології», 2007. – Вип. 11, т. 4. – 194 с.
2. Воднік В. Структура соціально-психологічного клімату колективу, шляхи його регуляції та формування / В. Воднік // Бюлетень. – 2009. – № 5. – С. 36-70.
3. Воробйов М.І. Аналіз психологічного клімату хокейної команди «Сокіл-Київ» // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання та спорту: зб. наук. Праць / М.І. Воробйов, С.С. Бринзак. – Харків: ХДАДМ (XXIII), 2009. – № 2, ч. 2. – С. 8-19.
4. Драчук А.І. Психологічна сумісність та структура психологічного клімату в спортивній команді / А.І. Драчук // Теоретико-методичні основи контролю у фізичному вихованні та спорті. – Вінниця ТОВ «Планер», 2017. – С. 103-115.
5. Казаков Д.О. Залежність успішності в ігровій діяльності волейболісток від

- психологічного клімату в команді / Д.О. Казаков // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2011. – № 5. – С. 34-38.
6. Кенані С. Структура психологічного клімату спортивної команди // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання та спорту: Зб. Нак. пр. За ред. Єрмакова С.С. / С. Кенані. – Харків: ХДАДМ (ХХІІІ), 2002. – № 28. – С. 35-40.
  7. Пантік В.В. Психологічний клімат спортивної команди. Сумісність членів спортивної команди / В.В. Пантік, О.П. Митчик, К.Ф. Жигун // Молодіжний науковий вісник: Фізичне виховання і спорт: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки; уклад. А.В. Цьось, В. П. Романюк. – Луцьк, 2010. – С.103-107.
  8. Тесліцький Ю.П. Психологічна сумісність гравців як передумова спортивного успіху у волейболі / Ю.П. Тесліцький // Молодий вчений. – 2017. – № 3 (43). – С. 277-280.
  9. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 490 с.
  10. Huzar V.N. Relationship as an aspect of psychological climate of women's soccer team / V.N. Huzar, O.G. Shalar, A.O. Norik // Physical education of students. – Germany. – 2014. – Vol. 2. – P. 8-12.
  11. McLaren C.D. Psychological climate and social support among male and female team athletes: Does perceiving the team environment matter? / Journal of Exercise, Movement, and Sport / C.D. McLaren, E. Mah, K.S. Spink. – 2016. – Vol. 48. – №1. – P. 118-119.
  12. Morgan S.H. Perceptions of the Social Psychological Climate and Sport Commitment in Adolescent Athletes: A Multilevel Analysis / Journal of Applied Sport Psychology / S.H. Morgan, A. Newland, M. Newton, L. Podlog, B.R. Baucom. – 2017. – Vol. 29. – P. 75-87.

